

KUR'ÂN'DA YEMİNLER: BİNTÜ'Ş-ŞÂTİ'NİN EDEBÎ KATKISI OATHS IN THE QUR'ÂN: BINT AL-SHÂTİ'S LITERARY CONTRIBUTION

M. ZAKYI İBRAHİM*

Çev.: Yrd. Doç. Dr. Burhan SÜMERTAŞ

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü

Abstract

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ . وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ . إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ .

"Nay, I swear by the places of the stars. That this is indeed a Quran most honourable. That this is indeed a Quran most honourable." (Vâkıa, 56/75-77).

Oaths (aqşâm, sing. qasam) are one of the most widespread and effective ways of drawing attention or eliciting trust in interpersonal and intercultural communications. As a theological and literary device, the Qur'ân has used oaths frequently with a view to appeal to its target audience. However, the most popular Muslim explanations fort he Qur'ân's use of oaths, apparently, are theological, namely, that they either point to the existence and majesty of the Creator (bâri'/sâni') the object's utility and benefit (manfa'ah), or its virtue and glorification (fadîlah/ta'zîm). Although Muslims have treated the literary aspect of the Qur'ân exhaustively the literary implications of oaths seem not to have been explored rigorously.

! Makalenin İngilizce orijinali *Islamic Studies* adlı dergide yayımlanmıştır: M. Zakyi İbrahim, "Oaths in the Qur'an: Bint al-Shati's Literary Contribution": 48:4 (2009) pp. 475-498. Makalenin yazarı, çalışmasının Türkçe'ye çevrilip yayımlanması yönündeki talebimizi memnuniyetle karşılamış ve yayımlanması için tarafımıza izin belgesi göndermiştir. M. Zakyi İbrahim, California State Üniversitesi-Fullerton'da Karşılaştırmalı Dinler Bölümü'nde İslâmî çalışmalar yürüten bir öğretim üyesidir. (Çeviren)

* Kıymetli tavsiyelerinden dolayı bu yazının isimsiz hakemlerine gerçekten minnettarım. Onlar - beklendiği gibi- bu çalışmaya muazzam bir kalite getirdiler.

Not a comparative study, this essay will explore the “other” least known theories and explanations of Bint al-Shâti’ (d. 1420/1999) on oaths, while also pointing out the Qur’ân’s effective use of such oaths. Unlike most Muslim scholars, Bint al-Shâti’ believes that most of the Qur’ân’s oaths are meant for “artistic illustration” (al-bayân al-fannî). She devotes many pages to elaborating upon this in her al-Tafsîr al-Bayânî as well as in her al-I’câz al-Bayânî. Using Jalâl al-Dîn al-Suyûtî (d. 911/1505) to epitomize the traditional approach, I hope to provide explanation to a part of what appears in his al-Itqân. As fascinating literary explanations, this study will elaborate them and highlight their communicative significance.

Key Words: Qur’ân, oath, artistic illustration, Bint al-Shâti’, communication.

Öz

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ . وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ . إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ .

“Yıldızların konumlarına yemin olsun. Eğer bilseniz bu gerçekten büyük bir yemindir. Muhakkak ki o, şerefli bir Kur’an’dır.” (Vâkıa, 56/75-77).

Yeminler (aksâm, tekili: kase), kişiler ve kültürler arası iletişimlerde dikkat çekmenin ve güven oluşturmada en yaygın ve etkili yollarından biridir. Kur’ân, muhataplarını etkilemek amacıyla dinî ve edebî bir araç olarak yeminleri sıkça kullanmıştır. Ancak, Kur’ân’ın yeminleri kullanması ile ilgili olarak en popüler İslâmî açıklamalar görünüş itibarıyla teolojiktir. Yani yeminler ya yaratıcının (bâri/sâni) varlık ve azametini, maddenin yarar ve faydasına (menfa’ah); ya da değerine ve yüceliğine (fadîlah/ta’zîm) dikkat çekmektedirler. Müslümanlar Kur’ân’ın edebî yönlerini ayrıntılı bir şekilde ele almalarına karşın, yeminlerin edebî yansımalarının henüz kesin olarak keşfedilmedikleri görülmektedir.

Bu makale karşılaştırmalı bir çalışma olmamakla beraber, bir yandan en az bilinen “diğer” teorileri ve Bintü’s-Şâti’ (ö. 1420/1999)’nin açıklamalarını ortaya koyacak; bir yandan da Kur’ân’ın böyle yeminleri etkili kullanmasına dikkat çekecektir. Bintü’s-Şâti’ çoğu Müslüman alimin aksine Kur’ân’ın yeminlerinin “sanatsal beyan” (el-beyânü’l-fennî) ifade ettiğine inanmaktadır. O, bu konuyu özenle detaylandırmak için el-I’câzü’l-Beyânî adlı eserinden başka et-Tefsîru’l-Beyânî’inde de yeminlere çokça yer ayırmaktadır. Geleneksel yaklaşımı özetlemek üzere Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505)’yi ele alarak el-İtkân’ında yer verilen bir bölüme açıklık getirmek istiyorum. Bu çalışma, dikkat çekici edebî açıklamalar olarak yeminleri açıklayacak ve iletişimsel önemlerine vurgu yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, yemin, sanatsal beyân, Bintü’s-Şâti’, iletişim

GİRİŞ

Kur'an'ın insanoğlu için bir kılavuz olduğuna yönelik ifadeleri (هُدًى لِلنَّاسِ) Bakara, 2/185; يَهْدِي لِّلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ İsrâ, 17/9) ciddi bir şekilde ele alındığında, onun muhtevasının insanların mümkün olan en yaygın bölümü tarafından duyulup takdir edildiğini sağlamış olmasını beklenmektedir. Dolayısıyla Kur'an, mesajlarının etkililiğini garanti etmek için belirli birtakım iletişim metodlarını tasarlayarak kullanmış mıdır? Bazı müslüman alimler bunun gerçekleştiğini savunmakta ve şuna işaret etmektedirler: Kur'an genelde böyle etkili metotlara güzel ifadeler ve ikna edici bir ton/ses kullanımı olarak yer vermektedir. Diğer alimler ise bunları tekrarlama, örnek sağlama ve vurgu unsurlarını kullanmayı içeren birkaç ifade stili şeklinde görmektedirler. Böyle teknikler, alimler tarafından genellikle "bedâi' veya bedû'l-Kur'an" (güzel ifade tarzı/mecazlar/Kur'an belâğatı) başlığı altında listelenen konuların yalnızca birkaçıdır.¹ Ama yine de diğer bir yol, yeminlerin (aksâm; tekili: kasem) yeni bir metod oluşturuca kullanımına dayalı sadece mesajların içeriklerine dikkat çekmektir. Bu metot şudur: Kur'an yeminleri dinî ve edebî bir vasita olarak oldukça sık kullanmaktadır. Ancak, Kur'an'ın yeminleri kullanımına ilişkin müslümanların en popüler açıklamaları; onların dinî ifadeler olmaları yönüdür. Müslümanlar Kur'an'ın edebî yönlerini ayrıntılı bir şekilde ele almalarına karşın, yeminlerin edebî yansımalarının henüz kesin olarak keşfedilmedikleri görülmektedir. Bunlar benim "diğer açıklamalar" olarak ele aldığım şeylerdir.

Yeminler insanlar arası ve kültürler arası iletişimlerde en yaygın ve etkili dikkat çekme yollarından biridir. Kur'an'ın doğrudan muhatapları olan Araplar yeminlere aşinadırlar ve onların iletişimsel önemini kabul etmektedirler. Muhtemelen Kur'an bu yüzden muhataplarının dikkatlerini çekmek için yeminleri sıkça kullanmaktadır. Buna ilaveten yeminler pek çok toplumda sadece nesnelere o bağlamdaki önem ve kutsallığına dikkat çekmek için değil, aynı zamanda mesaja güven duyulmasını sağlamak, ona önem atfetmek ve daha fazla itimat sağlamak için yaygın biçimde kullanılmaktadır. Yeminlerin Kur'an'daki kullanımının stratejik olduğu söylenebilir.²

Ancak, farklı kültürler yeminleri kullanmada büyük ölçüde farklılık göstermektedirler. Her kültürde bir dizi önemli faktör (örneğin: kültürel arka plan, mesajın önemi, mesajın ileticisinin/göndericisinin dinleyicileri/muhatapları etkilemek

¹ Arap dili üzerine yazılmış bir hayli kitap böyle metotların örnekleri ile dopdolu iken, pek çoğu da *Ulûmü'l-Kur'an*'la ilgili kitapların içerikleridir. Örneğin Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. Süyûtî bunları 58. Bâb'da listelemektedir. Örnekler şu konuları içermektedir: *Mecâz, isti'âre, tashîh, kinâye, temsîl, îcâz, tekrâr, tescî', mübâlağa*.

² Bkz.: Abdülhamid el-Ferâhî, *İmân fî Aksâmi'l-Kur'an*, Kahire, el-Matba'atü's-Selefiyye, 1349, s. 24-32; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Tahran, Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1377, VI, 223.

için istekliliği) yeminlerin ne sıklıkta ve ne tip yeminlerin kullanılacağını belirler. Eşit öneme sahip bir faktör de, mutatabın mesajı kabul ya da reddetmeye hazır oluşudur.

Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân isimli eserinde Mennâ' b. Halîl el-Kattân (ö. 1420/1999), bir mesajı kabul ya da reddetmeyi esas alarak muhatabı üç kategoriye ayırmaktadır. İlk kategori günahsız-masum ve hiçbir önyargıya sahip olmayanları kapsar (halîlü'z-zihn). İkinci kategori tereddütlü ve kararsızları içerir (müteredit). Bu kategoride, mesajların bazı vurgu kalıplarına ve ilave delillere ihtiyaçları vardır. Son olarak üçüncü kategoridekiler inkâr edenler ve muhtemelen aslında mesaja karşı olanlardan oluşmaktadır. Bu grupla iletişim kurarken, yukarıda önerilen bir takım uygun yolları da içeren en güçlü vurgu öğeleri ve delilleri kullanmak gereklidir.³

Her iletişim, eğer etkili olacaksa muhatabına göre hitap etmelidir. Kur'ân yeminleri kullandığı için -daha önce belirtilen bütün faktörleri dikkate aldığı görülmektedir- bu durum yeminlerin etkili Kur'ânî iletişim araçları arasında yer almasını sağlamaktadır. Sonuçta, -bazı insanları ikna etmek amaçlanmasına rağmen- bir mesajın edebî etkililiği değerlendirilirken bütün insanların onun diliyle başarılı bir şekilde ikna edilip edilmediğine daha az bakılmalı; aksine bir takım ikna edici metotları etkili biçimde kullanıp kullanmadığıyla daha fazla ilgilenilmelidir.

Kur'ân'daki yeminleri en kapsamlı olarak ele alan yaklaşımlardan birisi uzunca bir zamandan beri Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)'nin eseri olmuştur. Onun et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân'ı -başka amaçlarının yanı sıra yeminlerin "nesne"sini (el-muksem bih) ve yemin "ifadesi"ni (el-muksem aleyh) açıklamaya tahsis edilmiştir. Bu kitabın güçlü bir şekilde ortaya çıkması, onu Kur'ân adına "apologetics" kategorisine koyar.⁴ İlave olarak, yemin çalışmaları daima Ulûmü'l-Kur'ân çalışmalarının bütünleyici parçasıdır. Bu tarz eserler arasında daha çok meşhur olanlar hiç tartışmasız Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505)'ninkilerdir.⁵ Bu konuya dair diğer güzel çalışmalar Abdulhamîd el-Ferâhî (ö. 1349/1930) (nispeten az tanınmaktadır fakat Kur'ân çalışmalarında son derece bilgili bir şahıstır)⁶ ve Muhammed el-Muhtâr es-Sellâmî'nin (eski Tunus müftüsü)⁷ eserlerini içermektedir. Âişe Abdurrahmân Bintü's-Şâti (ö. 1420/1999)'in⁸ et-Tefsîru'l-Beyânî ve İ'câzü'l-Beyânî

³ Bkz.: Mennâ'u'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Riyad, el-Asru'l-Hadîs, 1971, s. 249.

⁴ Bkz.: Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân*, Kahire, Matba'atü Hicâzî, 1933.

⁵ Bkz.: Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2006, II.

⁶ *el-İmân fî Aksâmi'l-Kur'ân* ile *Nizâmü'l-Kur'ân ve Te'vîlü'l-Furkân bi'l-Furkân* isimli eserlerin yazarıdır.

⁷ *el-Aksâm fî'l-Luga ve fî'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.

⁸ Genelde Bintü's-Şâti lakabıyla tanınan Âişe Abdurrahmân Bintü's-Şâti (ö. 1420/1999), ihtisasını da tamamladığı yer olan Kahire Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Arap Dili ve Kur'ân eğitimi vermiştir. Eserlerinin bazılarını ithaf ettiği hocası ve kocası Emin el-Hülî (ö. 1385/1966)'nin fikirlerini geliştirmesiyle ünlüdür. Arap Edebiyatı üzerine eserlerinden başka, yoğun olarak Kur'ân'ın edebî yönleriyle ilgili ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ailesi dahil ilk dönem Müslüman toplumu üzerine eserler

li'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eserleri özel olarak yeminler hakkında yazılmış olmamasına rağmen, yeminlerin Kur'ân'da kullanımları hakkında ufuk açıcı bolca ifadeler yer vermektedir.

Modern Batılı bilginler de bu konuyu anlamamıza katkıda bulundular. G. R. Smith'in "Oaths in the Qur'an"⁹ isimli çalışması "Kur'ânî malzemenin faydalı bir envanteri; (fakat) ancak hiçbir yeni dilbilgisel anlayış önermeksizin sadece gramatik tahlillerle sınırlı" olarak tanımlanan güzel bir çalışmadır.¹⁰ Buna denk bir çalışma da G. R. Hawting'in "Oaths"ıdır. Onun gücü, diğer pek çok özelliğinin yanı sıra Kur'ân'da yer alan yeminlerin açıklayıcı bir listesini vermesinde yatmaktadır.¹¹ Bir diğeri - muhtemelen en kapsamlı çalışma- Angelika Neuwirth'in çok iyi tasarlanmış ve detaylandırılmış makalesidir. Bu makalenin "edebî bir araç olarak işlev gören yeminlerin tamamen geçerli çağrışımlardan yoksun olduğu..." fikrine odaklandığı görülmektedir.¹² Aslında ben bu mevcut çalışmamı onunkinin tamamlayıcısı olarak görmekteyim. Çünkü benim çalışmam da aynı zamanda benzer kaygıları dile getirmektedir. Sadece Neuwirth'te olmayan ek açıklamalara da yer verilecektir (örneğin: "diğerleri").

Müslüman alimlere göre, Kur'ân'daki yeminlerin konusu (aynı zamanda yeminlere dair bilimsel tartışmaların da ana "konusu") ikiye ayrılır: Allah'ın zâtı (zâtu'llâh) kullanılarak yapılan yeminler; zaman, yer ve varlıklar (canlı-cansız) gibi doğal-evrensel olgular kullanılarak yapılan yeminler. Yeminin ikinci kısmının kullanımıyla ilgili bazen tam tatmin edici bir açıklama yapılamayabiliyor. Çünkü Müslüman alimler (örneğin: İbn Kayyim el-Cevziyye, ez-Zerkeşî ve es-Süyûtî) Allah'ın, yaratmasının her herhangi bir yönüne çeşitli amaçlarla yemin etme hakkını elinde bulundurduğunu büyük ölçüde savunmaktadırlar. En çok bilineni de Yaratıcı'nın varlığına ve azametine (bârî/sâni'), maddenin yararına ve menfaatine (menfa'at), ya da maddenin fazilet ve şerefine (fazilet/ta'zîm) işaret etmesidir.¹³

Bu makale aynı zamanda Kur'ân'ın yeminleri etkili kullanımına işaret ederken "diğer" az bilinen teorileri ve Bintü'ş-Şâti ile Süyûtî'nin yeminler üzerine açıklamalarını da ortaya çıkaracaktır. Çağdaş Mısırlı bir alim ve kendi zamanına kadar Kur'ân çalışmalarındaki bir azınlığı temsil eden kadın olarak Bintü'ş-Şâti alimlerin çoğunluğunun aksine, Kur'ân'ın nesnelere zikreden yeminlerinin çoğunun "sanatsal beyân" olduğuna inanmaktadır (el-beyânü'l-fennî). O, et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-

yazmıştır. Bkz.: "Abd al-Rahmân Â'isha", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York ve Oxford, Oxford University Press, 1995, I.

⁹ G. R. Smith, "Oaths in the Qur'an", *Semitics*, 1970, I, 126-156.

¹⁰ G. R. Hawting'in içinde Angelika Neuwirth, "Images and Metaphors in the Introductory Sections of the Mekkan Sûras"; Abdul-Kader A. Shareef, eds. *Approaches to the Qur'an*, Londra ve New York, Routledge, 1993, 32.

¹¹ Jane Dammen McAuliffe'nin içinde G. R. Hawting, "Oaths", ed. *Encyclopaedia of the Qur'an*, Leiden, Brill, 2001-2006, III, 561-566.

¹² Neuwirth, "Images" s. 4; yine bkz.: Hawting, "Oaths", s. 561.

¹³ Bkz.: es-Süyûtî, *el-İtkân*, II, 340.

Kerîm adlı eserinde bu konuyu inceleyen pek çok sayfaya yer vermiştir. Çoğu ulemayı sehven ihmal eden başka bir açıklama Süyûtî'nin el-İtkân'ında ortaya çıkmaktadır.¹⁴ İşte bundan dolayı burada açıklama yapacağım ve yeminlere dair geleneksel anlayışı özetlemek için yine onu kullanacağım. Hayranlık verici bazı edebî açıklamaları oluşturmak için bu teorileri dikkate alıyorum ve (diğer eserlerde yer alanların aksine) bu teorilerin iletişimsel önemini aydınlatırken aynı zamanda onları netleştirmeyi amaçlıyorum. Bu yüzden bu yazı, tahmin edilebileceği gibi belli bir takım güzel açıklamalarından dolayı takdir de edilmesine rağmen, ne yeminlerin mevcut imaları ile ilgilidir, ne de güvenilirlik, mükemmellik veya Kur'ân kaynağının ilâhî mahiyeti ile ilgili bir iddia taşımaktadır.

1. ARAP DİLİ VE KÜLTÜRÜNDE YEMİNLER

Bir iletişim tarzı olarak yeminler Arap dilinde ve kültüründe bilhassa ayrıcalıklı bir yere sahiptir.¹⁵ Araplar yeminleri kutsal ifadeler olarak kabul ederler ve onları samimiyet, güven telkin etmek ve/veya mesajlarının doğruluğunu iddia etmek için sıkça kullanırlar. Ancak yeminler, doğruluk ve gerçeklikleri düşünülmezsizin normal toplumsal iletişimde de konuşmalarla birlikte yaygın olarak kullanılmaktadır. Hatta bu yeminleri kullananların bundan ötürü hiçbir suçluluk duygusuna kapılmadıkları ve umurlarında bile olmadıkları da aşikârdır.¹⁶ Bu eğilim yeminin kutsallığı fikri ile çelişmekle birlikte, bir yeminin gücündeki güvene Araplar'ın dikkatini de çekmektedir. Çünkü yemini takip eden bir ifadenin tartışmasız olarak güvenilir olacağı beklenmektedir.

Genelde şerefleriyle özdeşleştirilen Araplar, yemin ettiklerinde iddialarını önemli gördükleri bir nesneyle ilişkilendirirler. Onlar böyle yapmakla kendi yaşamlarını riske atma niyetlerini ortaya koymuş oluyorlar veya iddialarının yanlış olduğu anlaşılırsa itibarları zedelenmiş oluyor. Haysiyetlerini koruma düşkünlüklerine de bakılırsa onların çok azı (eğer varsa) böyle bir senaryoya hazır olacaktır.¹⁷ Sonuç itibarıyla Câhilî Araplar, yemin ettikleri zaman ya sıkça putlarının adlarını zikrederler, ya da yakınlarına hürmet ederler.

¹⁴ Süyûtî'nin burada diğer alımlerin görüşlerini tekrarladığı açıktır. Bkz.: es-Süyûtî, *el-İtkân*, II, 340. Dolayısıyla kimse bu görüşü tam da Bintü's-Şâti'ye dayandırıldığı yolla ona da dayandırmamalı. Aslında el-İtkân bir bütün olarak Süyûtî'nin kendi orijinal eseri olarak değil, ez-Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ının özet versiyonu olarak görülmektedir. Hartford Seminary'de bu ifadeyi kanıtlayan bir doktora tezi yapılmıştır. Bkz.: Kenneth Edward Nolin, *"The İtkân and its Sources: A Study of el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân by Celâlüddîn es-Süyûtî, With Special Reference to el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân by Bedruddîn ez-Zerkeşî"*, PhD Dissertation, Hartford Seminary, Hartford, CT, 1968.

¹⁵ Bkz.: Abdülhalîl Abdurrahîm, *Lügatü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Maskat, Umman, Matba'atü'r-Risâleti'l-Hadîse, 1981, s. 256.

¹⁶ Bkz.: Fuâd Ali Rızâ, *Fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru Irak, 1982, s. 164.

¹⁷ Bkz.: Issa J. Boullata, *"The Rhetorical interpretation of the Holy Qur'ân: İcâz and Related Topics"* in Andrew Rippin, ed. *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'ân*, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 141.

Yeminlerle ilişkili yaygın sözel ifadelerden bazıları şunlardır: Aksemtü, haleftü, âleytü, nezertü, üşhidü, le'amruke ve le'amrî. Zaten bir yeminin ve onun nesnesinin kombinasyonları olan son ikisi hariç, diğerleri bir nesne olmadan kullanılabilir.¹⁸ Fakat bunlardan herhangi birisiyle beraber bir nesne kullanıldığı zaman uksimü bi'llâh gibi bâ ile birlikte kullanılmalıdır. Vallâhi veya ve rabbî ifadelerinde olduğu gibi sık kullanım nedeniyle (fiil ve bâ önekinden oluşan) yemin vâv harfiyle yer değiştirir. Yalnızca Allah kelimesiyle birlikte yemin edildiğinde tâllâhi örneğinde olduğu gibi başa tâ gelir.¹⁹ Lâ vallâhi örneğindeki gibi bir alışkanlık olarak bazen yeminin başına olumsuz lâ gelir. Alimler bu son tarzın yemine vurgu yapmak için kullanıldığıyla ilgili iddiayı içeren birkaç açıklamada buldukları için, kullanım kökü, ardından yemin gelen önceki ifadeyi basitçe olumsuzlayabilir. Bu, olumsuzlamak için öncesinde bir ifade bulunmadığı durumlarda bile uygulanan bir yöntemdir.

Bununla birlikte, yemin etmek özel olarak Arap kültürel fenomeni olarak görülmemelidir. İran tarihinin büyük modern filozof ve müfessiri olan Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî (ö. 1402/1981) yemin ifadesi kullanmanın bir dil ya da ırk meselesi olmadığını, fakat tüm insanlık için toplumsal bir olgu olduğunu, çünkü yeminlerin dikkati muhafaza etmek ve inandırıcılık kazanmak için nesilden nesile geçen evrensel adetler olduğunu vurgulamaktadır.²⁰ Bu açıdan, pratiğin yemin ifadesini kullananların iletişimsel beklentilerini tam olarak karşılayıp karşılamadıklarına bakmaksızın, insan yemin kullanmanın zaten etkili bir iletişim metodu oluşturduğunu tartışabilir.

2. ETKİLİ BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK YEMİNLER

Herhangi bir etkili iletişim şekli için en önemli kriterlerden birisi, hedef kitleyi etkileyebilmesidir. İletişimin seviyesi muhataptan muhataba farklılık arz etmesine rağmen, nihayetinde bazı insanlar ya inanır kabul eder, ya da en azından mesajın içeriğini takdir eder. Çünkü mesajın bir şekilde etkili olacağı düşünülür. Kur'ân -ki, iletişimi başlangıçta bilgi olarak yaymak, saçmak ve tüketmek anlamına gelen yöntem olarak kabul etmektedir- kitle iletişimin bir formu olarak görülmelidir.²¹ Bu bilgilerden sonra, iletişimin etkilerini de kitle iletişimcilere benzer olarak görmek gerekir. En azından "mesaj hedefe ulaştıktan sonra arzulanan etkiyi yapacaktır". Eski iletişim çalışmalarında "mermi teorisi"²² olarak bilinen ve bir şekilde demode olmuş bu teori, hem iletişimin etkisi bakımından bütün muhatapları aynı düzeye yerleştiriyor görüldüğü için çok basit, hem de iletişim sürecinin belli bir takım hayatî unsurlarını

¹⁸ Bkz.: el-Ferâhî, *Îmân*, s. 20.

¹⁹ Bkz.: İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 20.

²⁰ Bkz.: et-Tabâtabâî, *el-Mîzân*, VI, 223-224.

²¹ İletişim; bilginin, işaretlerin veya verinin konuşma (sözlü iletişim), yazma (yazılı iletişim), telefon, telgraf, radyo gibi her türlü araçlarla, ya da diğer kanallarla bir grup içerisinde, belli şahıslara yöneltilerek veya gruplar arasında aktarılması ve değişimidir". Richard Webster, *Webster's New World Dictionary of Media and Communications*, New York, Webster's New World, 1990, s. 104.

²² Werner J. Severin and James W. Tankard, Jr., *Communication Theories*, New York and London, Longman, 1988, s. 116.

göz önünde bulundurmada başarısız olduğu için de abartılıdır. Hayatî unsurlar derken “muhatabin kişilik özellikleri, şartların ve bağlamın değişik yönleri” kastedilmektedir.²³ Ancak bu teori tamamen de doğru olmaktan yoksun değildir.

Kur’ân zamana ve yere (durum, bağlam) önem vermesinin yanı sıra, tıpkı vahyin mertebelerinden (merâhil) ve diğer bilinir durumlardan da malum olduğu gibi özellikle muhataba büyük önem vermektedir. Bu durum, bütün farklı ilgi ve özellikleriyle birlikte vahyin “kronoljisi” olarak en azından Batılı bilginler tarafından da bilinmektedir.²⁴ Ne olursa olsun yine de, insan mesajın “hedefe ulaştıktan” sonra etkili olacağını düşünebilir. Her şeye rağmen Kur’ân’ın, bir etki yapabilmesi -en azından ilk muhatabin dikkatini muhafaza edebilmesi- için Câhilî Araplar’ın olağanüstü etkili konuşma ve edebî şaheserleriyle rekabet etmesi gerektiğini göz önünde bulundurması gerekiyor idi. Başarılı bir şekilde boy ölçüşebilmek için ise daha fazlasını yapmak gerekmektedir. Onları ister mazur görerek ister görmeyerek, bir benzerini meydana getirmeleri hususunda muhaliflerine nasıl da ısrarla meydan okuduğunu Kur’ân’ın muhtevası çok iyi göstermektedir.²⁵ Oldukça büyük gelişmelerle birlikte Müslüman alimler şu konuda ısrar etmektedirler: Kur’ân muhataplarına hem aşına oldukları (örneğin: “Arapça belâgat bilimlari: el-ma’ânî, el-beyân, el-bedî’), hem de olmadıkları (örneğin: Bazı sûrelerin başlangıcında yer alan ve “gizemli harfler” denilen harfler) tarzlarında hitab etmiştir.²⁶ Ancak bu sonraki görüş, Arapların bu aşına olmamaları durumunu “gizemli harfler”in doğruluğuna karşı çıkmak için kullanan modern bilginler tarafından şiddetle reddedilmiştir. Örneğin James A. Bellamy gizemli harflerin anlamlarının ve statülerinin İslamî bilgide bile kesin olmadığını, bu harflerin aslında Kur’ân’ın bir parçası değil “bismillâh”ın kısaltılmış şekli olduklarının dikkate alınması gerektiğini iddia etmektedir.²⁷ Bellamy’nin teorisinin -bu harflerin tam anlamları ve amaçları hakkında aralarında fikir ayrılığı olma ihtimali bile olan- çoğu Müslüman alim tarafından kabul görmeyeceği de açıktır ve bu alimler o harflerin Kur’ân’ın bir parçası olduğunda hemfikirdirler.

²³ Y.a.g.e., s. 117.

²⁴ Kur’ân’ın iniş aşamaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Her sûrenin başlangıcında verilen “sûreye giriş” kısımları. Seyyid Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6 cilt, Lahor, İdâratü Tercümânî'l-Kur'ân, 1949-1972. Eserin ilk İngilizce tercümesi 1995 yılında yapılmıştır: *The Meaning of the Qur'ân*, çev.: Ch. Muhammad Akbar and Abdul Aziz Kamal, XVI cilt, Lahor, Islami Publications, 1967-1995. Eserin geliştirilmiş bir İngilizce baskısı daha mevcuttur: Sayyid Abu A'lâ Mawdûdî, *Towards Understanding the Qur'ân: English version of Tafhîm al-Qur'ân*, mütercim ve muhakkik Zafar Ishaq Ansari, IX cilt, Leicester, The Islamic Foundation, 1988-2009; dokuzuncu cilt 33-37. sûreler olan Ahzâb-Sâffât sûrelerini içermektedir; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Kahire, Mektebetü Vehbe, 1995. Yine bkz.: Richard Bell, *Introduction to the Qur'ân*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1963. Biz burada başvurmadık, ancak isteyen Batı'daki “kronoloji probleminin babası” Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans*, Göttingen, 1860'a başvurabilir.

²⁵ Bkz.: Kur’ân: Bakara, 2/23; Ra’d, 10/38; Hûd, 11/13; İsrâ, 17/88; Tûr, 52/34.

²⁶ Bkz.: Abdurrahîm, *Lügat*, s. 233.

²⁷ James A. Bellamy. “The Mysterious Letters of the Koran: Old Abbreviations of the Basmalah”, *Journal of the American Oriental Society*, 93: 2, 1973, s. 278. Ayrıca bkz.: Mevdûdî, *Towards Understanding the Qur'ân*, I, 45.

Pek çok Müslüman alim gibi Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkîllânî (ö. 402/1013) de Ömer ibnü'l-Hattâb (ö. 23/644) ve Zübeyr ibn Mut'im (ö. 2/623)'in ezberden okunan Kur'ân ayetlerini dinledikten sonra İslâm'ı kabul ettiklerini ileri sürmektedir.²⁸ Velîd ibnü'l-Muğîre gibi diğerleri böyle düşünmemektedirler. Ancak yine de onlar Kur'ân'ın güzellik ve belâğatinin takdir edilmesi bağlamında ne düşündüklerini de açıkladılar.²⁹ Bu durum şunu göstermektedir: Kur'ân, ilk muhataplarını ikna etmek için iletişim araçlarının her çeşidini kullanarak ve onlara gelişmiş edebiyatın kullanıcılarının kendileri olduğunu göstererek nasıl da uzun uzun hitaplarda bulunmuştur! O yollardan birisi de yeminler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

3. KUR'ÂN'DA YEMİNLER

Kur'ân 200 defadan daha fazla yemin kullanmaktadır.³⁰ Mekkî sûrelerde daha yaygın görüldüğü ve hem vahyin bağlamını hem de ilk muhatapların aklî durumunu dikkate aldığı için, yeminlerin bu sık kullanımı mesajının iletiminde Kur'ân'ın dizaynının mümkün olduğu kadar etkileyici bir işleve sahip olduğunu gösteriyor. Arapça retoriğinde (ilmü'l-belâğa) etkililik, şartların gerektirdiği (mürâ'âtü muktezâ'lhâl) her şeyi kullanmaya yol açar.³¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Arabistan'da çok Hanif olduğu kabul edilmesine rağmen, onlarla birlikte yaşayanlar ekseriyetle putperest idiler.³² Bu putperestlerin çoğu onun mesajına güçlü bir şekilde muhalif idiler ve onu tamamen reddediyorlardı. İşte bu durum, muhaliflerini cezbetmek, ikna etmek, zaman zaman da onlara korku salmak için Kur'ân'ın bazı güçlü ifade formlarını kullanmasını gerektirdi. Araplar yeminleri ve önemini iyi bildikleri için mekkî sûreler stratejik olarak böyle yeminlerden oluşmaktadır. Çünkü yeminlerle birlikte gelen mesajın daha inandırıcı, ya da en azından dikkate değer olabilmesi hedeflenmektedir.

Bu yeminlerin hedef kitlesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bizzat kendisi ve Müslümanlar ise durum nasıl olur? Böyle bir durum yeminlerin etkili bir iletişim modu olduğu fikrine kısmen de olsa meydan okumaya veya onu baltalamaya hazır beklemektedir. Çünkü böyle insanların ikna olmak ya da hoşlarına gitmek için bu tarz bir yaklaşıma ihtiyaçları yoktur. Ancak şu bir gerçektir ki; Kur'ân'ın konuları hem müslüman olan hem de müslüman olmayan kuşaklar için ortaktır. Bunun yanı sıra inançlarını açıkladıktan sonra bile müslümanların dikkatinin çekilmesine ihtiyaç duyulabilir. İlk vahiylerin özelliklerinden birinin onun (sadece inananları ya da inanmayanları belirtmekten ziyade, örneğin: Medenî sûrelerdeki gibi) bütün insanlığa

²⁸ Bkz.: Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkîllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, Beyrut, Müessesetü Kutrub es-Sekafiyye, 1986, s. 27.

²⁹ Abdülmelik ibn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2006, I, 175. Velîd'in itirafına yol açan olay bir kaç Sünnî ve Şîî kaynaklarda çeşitli şekillerde anlatılmaktadır. et-Tabâtabâî, *el-Mizân*, Müddesir, 74/11-12; Tâhâ, 20/82.

³⁰ Bkz.: Abdürrahîm, *Lügat*, s. 265.

³¹ Bkz.: el-Kettân, *Mebâhis*, s. 54-55.

³² Bkz.: Bell, *Introduction*, s. 12.

hitap etmesi olduğu konusunda ulemanın çoğu hemfikirdir. Böylece yeminlerin muhatabı sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) veya müslümanlar olmayacak, Mekkeli ilk putperest düşmanları da son nesilleri de kapsamış olacaktır.

Bu sonuç Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in zamanındaki Araplara hitap ettiğine dair önceki yorumlarla şaşırtmamalı, zira bu "yakınlık faktörü" ile açıklanabilmektedir. Araplar Kur'ân'ın ilk muhatapları iken, diğer insanlar hem zaman hem mekân bakımından uzakta olmalarına rağmen Kur'ân'ın muhatabı olmaları noktasında eşittirler. Böylece olası evrensel ruhuna zarar vermeden Kur'ân'ın Araplara doğrudan hitap etmesi doğal ve kaçınılmazdır. Hem bu endişe hem de genelde yeminlerin fazlaca tekrar edilmesi problemiyle ilgili olarak es-Süyûtî kısaca şöyle demektedir: "Kur'ân Arapların diliyle inmiştir. Onlar her ne vakit bir konuya vurgu yapmak isteseler, yemin kullanmaları adetleri idi."³³

Yeminler, insanları ikna etmek için temel ve zorunlu bir araçtır ve Kur'ân bu aracı etkili bir şekilde kullanmıştır. Ne de olsa, bu durumda Kur'ân'ın etkililiği, çekiciliği sebebiyle ona inananların sayısından ziyade, onun yeminleri nasıl kullandığı ile ölçülür. Çünkü o mesajın ilgilendirdiklerinden bağımsız bir takım sebeplerle insanların etkili bir mesajı reddetmeleri pek doğal değildir.

4. KUR'ÂN'DAKİ YEMİNLERİN TAMAMLAYICI UNSURLARI

Alimler Kur'ân'daki yeminlerin iki çeşit olduğunu ifade ederler: Açık (zâhir) olanlar ve gizli (muzmer) olanlar. Açık yeminler (aslında tek doğru çeşittir ve bu çalışmanın odak noktasıdır) üç parçadan oluşmaktadır: Yeminin fiili (al-kasem), nesnesi (muksam bihî) ve yemin ifadesi (muksem aleyhi).

(i) Fiil (el-Kasem)

Fiil, kendisinden sonra nesne gelen bâ harfi ile geçişli (müteaddî) olmalı. Örnek: *وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ*³⁴, *يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ*³⁵. Ancak, nesnesiz ve bâ'sız tek başına fiil de yeterli olabilir.³⁶ Bir yeminin fiil ve bâ harfinden oluştuğunu iddia eden es-Süyûtî de Kur'ân'ın bir fiilsiz yemin oluşturmasının tek yolunun ya vâv harfini (*وَرَبِّكَ*)³⁷ ya da tâ harfini (*تَاللَّهِ*)³⁸ kullandığı zaman olduğunu ısrarla belirtmektedir. Bazı fiillerin önüne olumsuz lâ da gelebilmektedir (*لَا أَقْسِمُ*)³⁹.

³³ Kur'ân: En'âm, 6/109; Nahl, 16/38.

³⁴ Kur'ân: En'âm, 6/109; Nahl, 16/38.

³⁵ Kur'ân, Tevbe, 9/74.

³⁶ Bkz.: el-Ferâhî, *el-Îmân*, s. 20.

³⁷ Kur'ân, Nisâ, 4/65.

³⁸ Kur'ân, Enbiyâ, 21/57.

³⁹ Kur'ân, Vâkıa, 56/75; Kıyâmet, 75/1-2; Beled, 90/1.

(ii) Nesne (Muksem bihî)

Bu önemlidir. Çünkü Kur'ân yeminlerin nesneleri olarak çeşitli eşyalar zikretmektedir.⁴⁰ Yeminle bağlantılı olan ifadenin genellikle daha önemli olarak takdim edilmesine rağmen, sonraki açık olmasa bile nesnesiz bir yemin olmaz. İbn Kayyim'in *et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân'ı* bu ifadeyle ilgili olarak bir yeminin nesnesini açıklamaktadır. Nesne, bizzat kendisi, muhtemelen bir yemin ifadesiyle anlatılmak istenen mesajı iletmek üzere kullanıldığı için de önemlidir.⁴¹

Nesneler genel olarak ikiye ayrılır: Allah'ın zâtı kullanılarak yapılan yeminler (zâtullâh; *فُلٌ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَنَّ*; Teğâbün, 64/7*; *فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ*; Meryem, 19/68) ve zaman, yer ve eşyalar gibi (canlı-cansız) doğal ve evrensel fenomenleri (ez-zevâhiru'l-keviyye) kullanan yeminlerin büyük çoğunluğu. İkinci kısmın kullanımı ile ilgili açıklamalar bazen tam tatmin edici olamayabiliyor. Çünkü Müslüman alimler Allah'ın, yaratmasının her herhangi bir yönüne çeşitli amaçlarla yemin etme hakkını elinde bulundurduğunu büyük ölçüde savunmaktadırlar. Bunların en bilineni, nesne Allah'ın varlığına ve azametine işaret ediyor olduğu görüşüne göre temellenmiştir.

Örnek:

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ : Yükselen burçlarıyla gökyüzüne yemin olsun (Bürûc, 85/1).

وَالذَّارِيَاتِ ذُرُوءًا فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا : Saçıp yayan (rüzgarlara) ve ağır yüklü olanlara yemin olsun (Zâriyât, 51/1-2).

Allah'ın nesnelere üzerine yemin etmesinin bir nedeni de o nesnelere yararı ve faydası olabileceği içindir.

Örnek:

وَالزَّيْتُونِ وَالتِّينِ وَالرَّيْحَانِ : İncire ve zeytine yemin olsun (Tîn, 95/1).

Kur'ân bazen de üstünlük ve şerefinden dolayı nesnelere yemin eder.

Örnek:

وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ وَطُورِ سِينِينَ : Sina Dağı'na ve bu güvenli beldeye yemin olsun (Tîn, 95/2-3).⁴²

⁴⁰ Kur'ân'daki yemin ve nesnelere ilişkin kapsamlı ve düzenli bir listesi için bkz.: Neuwirth, "Images"; Hawting, "Oaths".

⁴¹ Bkz.: Kur'ân, Sâd, 38/1; Kâf, 50/1. Tabi ki, farklı bir bakış noktası, müteakib ifadenin de yemin ifadesi olabileceğini düşünecektir. Bkz.: İbn Kayyim, *et-Tibyân*, s. 3.

* Bu yemin ifadesi İngilizce orijinal metinde muhtemelen bir sehiv neticesinde 63:7 biçiminde yer almaktadır. Ancak ilgili yemin 63. sûre olan Münâfikûn sûresinde değil, bir sonraki sûre olan Teğâbün Sûresi'nde yer almaktadır (Çevirenin notu).

⁴² Bkz.: es-Süyûtî, *el-İtkân*, II, 340. es-Süyûtî, bu görüşü Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (ö. 465/1073)'e dayandırmaktadır.

Bu tür yeminlerin ne gibi iletişimsel etkileri olması beklenmektedir? Kur'ân'ın birinci tür yemini kullanmasına bakıldığında, onun Arap geleneğini ya da evrensel normu stratejik olarak takip ettiği düşünülebilir. İnsanlar, dikkat toplamak ya da başkalarını ikna etmek amacıyla yücelttikleri ilâhları ve saygı duydukları ataları vasıtasıyla yemin ettikleri için, Kur'ân da muhtemelen ilk olarak bir temel Allah fikrinin altını çizmek ve ardından muhataplarının zihninde üstün varlık olarak Allah fikrini yerleştirmek için Allah'ın adıyla yemin etmektedir. Bu "anlam hareketliliği"nin ardından gelecek mesajın canlılığı (yemin ifadesi) apaçık hale gelecektir. Bunun yanı sıra Kur'ân, insanın etkili olduğunu düşündüğü bir iletişim tarzıyla, yani stratejik/yerine göre iletişim ile hitap etmektedir.

4.a) es-Süyûti'nin Açıklaması

Burada, Kur'ân'daki yeminlerin anlaşılmasına yönelik geleneksel yaklaşımı özetlemek için Mısırlı üretken alim es-Süyûti'ye yer verilmiştir. Fakat yukarıda sıralanan geleneksel açıklamaları tekrar etmek yerine, yeminlerin anlaşılmasında diğer bazı özlü fakat yegane yollar aydınlatılacaktır. es-Süyûti genel açıklamalara ilave olarak isimsiz kaynaklardan da alıntı yaparken bazı edebî yansımaları da çağrıştıracak biçimde Kur'ân'ın yeminlerini üç grupta toplamının mümkün olabileceğini ifade ediyor:

1. Allah'ın bizzat kendi varlığı (zâtı) ile yaptığı yeminler.

Örnek: *فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ* : Rabbine yemin ederim ki onları toplayacağız (yeniden dirilteceğiz) (Meryem, 19/68).

2. Allah'ın kendi fiili ile yaptığı yeminler:

Örnek: *وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا* : Yeryüzüne ve onu yayana yemin olsun (Şems, 91/6).

3. Allah'ın yaratma fiilleri ile ya da yarattığının fiilleri (me'ûlih) aracılığıyla yaptığı yeminler:

Örnek: *وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ* : Yemin olsun yıldıza, battığında (Necm, 53/1).

Örnek: *وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا* : Yemin olsun geceye, onu örttüğünde (Şems, 91/4).⁴³

Bu sınıflandırmalar Kur'ân'daki yeminlerle ilgilenen pek çok alimin görmezden geldiği şeylerdir. es-Süyûti'nin yüzeysel olarak bahsettiği kendi eserinde bile onların açıklamalarının bulunmadığını fark edebilirsiniz.

Allah'ın kendi varlığına yemin etmesi İslam'ın dünya görüşü ile bağlam olarak gayet uyumludur. Ancak teolojik olarak problemleri gözükken şey, Allah'ın niçin kendi yaratma fiilleri ile yemin etmesi gerektiğidir. Bunu sorun olarak görmek yücelik ve değerlilik ya da fayda ve yarar gibi önerilen nedenlerin yetersiz olduklarını iddia etmemiz için yeterli güveni veriyor. Dolayısıyla, bu soruna dair önerilen bir çözüm

⁴³ Bkz.: es-Süyûti, *el-İtkân*, II, 340.

şudur: Allah'ın bu nesnelere yemin ettiği açıkça görünmesine rağmen, gramercilerin izâfet (ismin -in hali) diye isimlendirdikleri durumdur ki birinci isim bilinçli olarak çıkarılır (hazfü'l muzâf). Örneğin ve't-tîn (zeytine yemin olsun) şeklindeki yemin ve rabbî't-tîn (zeytinin rabbine yemin olsun) demektir, fakat rabb kelimesi gizlenmiştir.

Eğer biz es-Süyûtî'nin tasnifinin ikinci maddesini bu tür yeminler için yansıtıldığı gibi kabul edersek (وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا) : Yeryüzüne ve onu yayana yemin olsun) (Şems, 91/6) bu gramatik çözüm sözkonusu dinî problemi dile getirme açısından fazlalık olacaktır. Dünya ve onun yayılmasının arkasındaki güç, yani Allah hepsi birlikte yemin olarak kullanılmaktadırlar. Daha da önemlisi, diğer yerlerdeki benzemez bir biçimde burada birisi şunu iddia edebilir: Dünya sadece yemin etmek için kullanılmaz. Bu durumda, pek çok alimin yaptığı gibi dünyanın önemi ve yüceliği üzerinde tartışmaya girmek anlamsız olacaktır. Çünkü yeminin öteki parçası olmaksızın dünya tek başına bu amaca (her ne olursa olsun) hizmet etmiyor (böylece, "ve onu yayana" ifadesi: Allah'ın gücüdür ve yeminin temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir). Diğer bir tabirle yemin bir açıklama veya dünyanın yaratılmasının arkasındaki gücün etkisini bırakma anlamına gelmektedir. Bunun tamamı edebî araçların teolojik bir yapıyı iletmesine yarar sağlayan basit bir yemin içerisinde sunulmaktadır.

Yukarıdaki tasnifin üçüncü maddesi (Allah'ın yaratma fiilleri) için de aynı durum geçerlidir. Bu kategorinin dilbilimsel önemi yeminlerin ne olduklarını açıklıyor olmalarından ileri gelmektedir: وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ : Yemin olsun yıldız, battığında (Necm, 53/1), ve وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا : Yemin olsun geceye, onu örttüğünde (Şems, 91/4). Burada görülmektedir ki: Sırasıyla yerleşme ve gizleme eylemleri olmaksızın yıldızın da gecenin de nesne olarak önemleri yoktur. Yeminlerin hangi amaca hizmet ettikleri düşünülürse düşünülün, o sadece إِذَا هَوَىٰ ve إِذَا يَغْشَاهَا şeklinde tanımlanmış eylemlerle yeterli olarak iletilebilir. Kur'ân perspektifinden bakıldığında bu yeminler, dinleyicilerin tekrar tekrar açıkça tanıklık ettikleri belli olayları derinden düşünsünler diye dikkat çekmektedir. Bundan dolayı Kur'ân, onların plansız gerçekleşmediğini, ama yine de etkili iletişimin bir örneği olduklarını temin etmenin bir yolu olarak bunları yeminlerle ustaca sağlamaktadır.

Yukarıda görüldüğü gibi bu tasnifler belli teolojik kaygıları açıklığa kavuşturmasına rağmen, onlar etkili bir iletişimin diğer temel unsurlarını oluşturan Kur'ânî belli ifade tarzlarını da ortaya çıkarmaktadır: açıklık ve dikkat çekme. es-Süyûtî tarafından ifade edilmesine rağmen Kur'ân'ın yeminlerini açıklama teşebbüslerinde alimler tarafından bu fonksiyona yeterince değer verilmediği görülmektedir.

4.b) Bintü'ş-Şâti'nin "Sanatsal Beyân" Düşüncesi

Yemin ettiği zaman Kur'ân'ın belli yaratma özelliklerini kullanması dinî bir öneme de sahipken, bu durum yine de tartışmalı kalmaktadır. Ancak onun iletişimsel ya da edebî (üslupsal) önemi dinleyenlerinin ilgili oldukları kadarıyla dinî olmayı aşmaktadır. Yüceltme ve fayda popüler tartışmalar oldukları için (makul olsa bile), "sanatsal beyân" (el-beyânü'l-fennî) ilgi uyandıran diğer bir konu olmaktadır.⁴⁴ Âişe Abdurrahmân Bintü'ş-Şâti' bütün yeminlerin nesnelere dair yüceltme ve faydalı olma fikrini vurgulamaya takıntılı bir kısım geleneksel Müslüman alimlerin aksine bu yorumu yapmaktadır. Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö. 606/1210) ve Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) gibi hayranlık duyduğu bazı alimleri bu eğilimlerinden ötürü takdir ederken, Bintü'ş-Şâti' Kur'ân'da zikredilen nesnelere çoğunun dinleyicilerinin dikkatlerini canlı tutmak için tasarlanmış üslupsal ifadelerden öte bir anlama gelmediğini öne sürmektedir.⁴⁵ Onun en etkili örnekleri, kısa sûrelerin bazılarına dikkat çektiğinde görülmektedir. Biz de onların bazılarına bir göz atalım:

(a) وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى : Sabah aydınlığına ve sakinleştiği zaman geceye yemin olsun. Rabbin seni terk de etmedi, sana kırılmadı da (Duhâ, 93/1-3).

Bintü'ş-Şâti'ye göre buradaki yeminlerin nesnelere olan "sabah aydınlığı" ve "gece" ifadeleri fiziksel fenomenler ve hakikatlerdir (veya Neuwirth'in "semavî fenomen ve gün ve gecenin evreleri" diye adlandırdığı şeylerdir)⁴⁶, ki bir insanın birlikte yaşadığı ve daima tanıklık ettiği şey: gün ışığı ve gecenin sakinliğidir. İnsanların bunlardan etkileniyor olmaları onlara inkâr gerekçesi ve bir biçimde kozmik düzensizlik beklentisi fırsatını vermez.⁴⁷ Dolayısıyla Kur'ân, burada ilk olarak Peygamber'in ve Mekkelilerin dikkatlerini böylesi tanıdık fenomenlere çekmek için bu senaryoyu sanatsal olarak kullanmaktadır. Bahsedilen fenomenler, Mekkelilerin şüphelenip ardından vahyi askıya alma ve erteleme girişimlerini uygulama fırsatını onlara asla vermedi. Diğer bir ifadeyle, madem ki gecenin sükûneti onlara yarının gelmesinden şüphelenmelerine gerekçe vermiyor, vahyin bir süreliğine durması da onun kalıcı olarak askıya alınmasına ya da Allah'ın Peygamber (s.a.v.)'i terk etmesine yol açmaz. Hemen sonra "Rabbin seni ne terk etti, ne de ihmal etti" şeklindeki yemin ifadesi geliyor. Açıklanan bu durumda, bu üslubun fayda vermekle ve yeminlerin nesnelere yararlılığıyla ya da onların yüceltilmesi ve değer verilmesiyle hiçbir ilgisi yoktur. Ancak onun Kur'ân'ın "sanatsal beyânı" ile ilgisi vardır.

Genel anlamda onun teorisi وَالضُّحَى ve وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى örneklerinde olduğu gibi Kur'ân'ın çoğu yeminleri öncelikle her birisi gözlemlenebilir bir gerçekliği temsil eden

⁴⁴ Bkz.: Âişe Abdurrahmân Bintü'ş-Şâti', *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1962, s. 15.

⁴⁵ Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 14-18.

⁴⁶ Bkz.: Neuwirth, "Images", s. 17.

⁴⁷ Bkz.: Bintü'ş-Şâti', *Tefsîr*, s. 16.

fiziksel bir tablo (sûratün mâddiyyetün muhissetün) sunar, sonra bir benzerini işaret etmesi için onu kullanır. Fakat zihinsel ve düşünsel tablo fiziksel olarak gözlemlenemeyebilir.⁴⁸ Onun görüşüne göre bu açıklama Fahrüddîn er-Râzî ve Nizâmüddîn en-Nîsâbü'rî (ö. 728/1328) gibi bazı müfessirlerin ona yaklaşımlarına rağmen eşsizdir. Bintü's-Şâti' şunu gururla ilan ediyor: "Oldukça muhtasar ve belirgin tarz (iltifâten vâzihan mütemeyyizen) olan bu görüşe -okuduğum kadarıyla- hiçbir yorumcunun işaret ettiğini görmedim."⁴⁹

İlginç bir şekilde onun edebî araştırmasını ıskalayan sadece klasik ve modern Müslüman müfessirler değildir. Bazı yenilikçi araştırma ve gözlemler yapan Neuwirth dahil olmak üzere modern Batılı bilginler de şimdiye kadar bu konuyu kısa olarak ele aldılar. Neuwirth'e göre وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ وَالصُّحَىٰ ayinsel etkinlikler ve gece ibadetleri için önemli olan yemin kümelerinin parçasıdır:

"Küçük yemin kümesi ilkin günüşiği durumunu çağrıştırıyor: duhâ. U. Rubin'in İslam öncesi Mekkelilerin tapınma pratiklerine yönelik yeni bir çalışmasının da gösterdiği gibi duhâ geleneksel olarak seherdeki şükür dualarının yapıldığı ilk evre idi. Bizim konumuzun şükür duasındaki duruma işaret ettiğini vurgulamaya gerek yoktur. İnsanlar duhâ'dan sonra ikinci evre olarak neden gecenin zikredildiğini sorabilirler. Düşünülmesi makul görünen şey şudur: Eğer duhâ şükür ibadetinin vakti olarak ayinsel fonksiyonuyla hatırlanıyorsa, leyl gece ibadetlerinin öncesinin hatırlatıcısı olabilir."⁵⁰

Bu anlayış, vukufu olmasına rağmen yine de meşhur İslamî anlayışın sadece iyileştirilmiş bir versiyonudur. Çünkü onların hepsi bu nesnelere referansın arkasındaki dinî ve teolojik hikmeti bulmaya çalıştılar. Ancak yine de Bintü's-Şâti'nin açıklamasının eşsiz oluşu apaçık ortadadır.

(b) وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا. فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا. فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا. فَأَأْتِرْنَ بِهِ نَقْعًا. فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا.

"Nefes nefese kalan atlara, çarparak tırnaklarıyla ateş saçanlara, şafak baskını yapanlara, orada toz bulutu kaldıranlara, düşmanın ortasına dalanlara yemin olsun" (Adiyât, 100/1-5).

Müslüman tefsircilerin çoğunun aksine Bintü's-Şâti' bu bölümü başlatan yeminin dinî olmaktan ziyade edebî bir rol oynadığını düşünmektedir. Kur'an'ın "nefes nefese kalan atlara" ifadesini kullanması, görünmeyen (gayb) ve tanık olunmamış (gayr-i meşhûd) manzaranın -ki o da ahirettir- mahiyeti hakkında dinleyicilerini canlı bir tarzda bilgilendirmek için kullandığı üslupsal bir vasıta.⁵¹

⁴⁸ Bkz.: Y.a.g.e., s. 15.

⁴⁹ Bkz.: Y.a.g.e., s. 16.

⁵⁰ Bkz.: Neuwirth, "Images", s. 20.

⁵¹ Bkz.: Bintü's-Şâti', Tefsîr, s. 129.

Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki çoğu Arab'ın hemen hemen hiç inkâr edemeyecekleri bildik bir tablo tasvir ederek söze başlamaktadır. Gerçekten Arap toplumunun her aşaması için hayatın bir gerçeği de; atlılar at üstünde saldırı yapınca ya kötülükten mağdur oluyorlar, ya da kötülüğü yapan oluyorlardı. Dolayısıyla onlar yeminler hakkında, insanın düşünebileceğinden öte birinci el bilgi olmaktadır. Anlamli bir şekilde bu yemin olağan durumun net ve detayli tasvirleriyle devam etmektedir (böyle korkunç bir saldırıya hazırlıksız yakalanan birisi tabi ki, feci sonuçlarla karşılaşmaktadır).

Şimdi bu manzarayı alın ve şimdiye kadar görülmeyen ve bilinmeyen kıyametin gelmesi manzarasının üzerine koyun (benzer biçimde yine ani ve korkunç durum). İnkârcılara hala şüpheli gelse bile mesaj tümüyle yankı bulmaktadır. Kur'ân tarafından kusursuzca uygulanan bu "edebî akıl oyunu" Bintü's-Şâti'nin Kur'ân'ın "sanatsal beyân"ı olarak tasvir ettiği şeydir. O, bilebildiği kadarıyla şimdiye kadar hiçbir Kur'ân yorumcusunun bu edebî bağlantıyı kurmadığını tekrar ifade etmektedir.⁵² Bintü's-Şâti' her ne kadar İbn Kayyim ve hocası Muhammed Abduh üzerine yoğunlaşsa da aslında bütün müfessirleri eleştirmektedir. Çünkü müfessirler atları Müslümanlara zafer kazandıran önemli araçlar olarak tanımlamada; onların fayda ve faziletlerini belirlemede birbirlerini geçmeye çalışıyorlardı. Hatta atlara büyük saygı geliştirmeleri, eğitimde ve savaşa hazırlıkta onları kullanmaları konusunda Müslümanları uyarıyorlardı. Az sayıda alim yeminleri hac mevsimleri boyunca Müslümanları taşıyan "develer" olarak bile yorumlamaktadır. Onlara göre bu durum yeminlerin nesnelere olarak atların burada anılmaya değer varlıklar olduklarını kolayca kanıtlamaktadır.⁵³

Elbette İbn Kayyim ve Neuwirth bilinen durumla bilinmeyen yan yana olduğunu fark ettiler. Neuwirth şöyle yazmaktadır:

"Böylece, bedevilerin hızlı ve şiddetli bir baskından sonra düşmanı gafil avlamaları bir fotoğraf ve bir prototip olarak hizmet etmektedir. Gerçek sosyal hayattan alındığından muhatapları için kolay anlaşılabilir. Çünkü şimdiye kadar yaşanmamış olaylar Kıyamet Günü yaşanacaktır."⁵⁴

Fakat Bintü's-Şâti' yeminlerle sûrenin mesajı arasında Kur'ân'ın "sanatsal beyân"ının parçası olarak edebî bağlantıyı ilk kuranın kendisi olduğu iddiası doğru olduğu sürece haklı olabilir. Müslüman alimler genellikle bu edebî bağlantıyı kuramadıkları için burada ona kısmen itibar edilebilir. Çünkü Batılı bilginlerin "anlaşılmaz" yemin olarak tanımladıkları şey, eğer "yapısal tutarlılığa ipucu bulmak için başka bir delile dönmezlerse" edebî ima olarak hizmet etmesi şöyle dursun, onlar için başlı başına bir anlam ifade etmez.⁵⁵ Neuwirth şöyle söylemektedir:

⁵² Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 145.

⁵³ Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 131-132.

⁵⁴ Neuwirth, "Images", s. 6.

⁵⁵ Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 6.

“Bu ayetlerdeki yemin dizelerine daha yakından baktığımızda orada tasvir edilen tablonun eksik olduğunu görürüz. O da iç geriliminin çözümlenmemiş olmasıdır. Düşman kampına gerçekleştirilen saldırının pek çok yerinde yeniden başlaması beklenen tasvir kesintiye uğramıştır.⁵⁶”

Bu, ayetlerdeki yeminlerin edebî önemini neredeyse hiç beğenmemektir.

(c) وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا. وَالتَّائِبَاتِ نَشْطًا. وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا. فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا. فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا

“Gitmek için can atan güçlü savaş atlarına, yavaşça çekip alanlara, yüzdükçe yüzenlere, işleri yönetmek için hızla gelip geçenlere, o gün patlama sarsar.” (Nâziât, 79/1-5).

Bundan önceki tartışmada olduğu gibi bu da, Kur'ân'ın edebî imayı sanatsal beyân formunda kullandığı yerdeki başka bir örnektir. Kur'ân, dinleyicilerini yeniden dirilme konusunda bilgilendirmeyi hedeflemektedir. “Güçlü atlar” (nâziât) ifadesi değişik şekillerde tercüme edilmektedir. Dokuz görüşün bazıları dışında, en azından Bintü'ş-Şâti'ye göre üç tanesi makul yorumlar olarak dikkat çekmektedir: (1) Ölüm vaktinde kişinin ruhunu alan melekler, (2) Kayan yıldızlar, (3) Saldırı ve talanlarda kullanılan atlar.⁵⁷

Bintü'ş-Şâti' kendi düşüncesine sadâkatle şu görüşü belirtmektedir: Kur'ân görünmeyen ve tanık olunmamış durumları anlatırken yukarıdaki gibi ifadeleri akla uygun şekilde kullanmaktadır, ki haşir de kesinlikle böyle bir durumdur. Bunu yaparken de ilk önce bilinen ve tartışmasız kabul edilebilecek bir manzara çizmektedir. Bu sûredeki “güçlü atlar” ifadesi yukarıda 100. sûredeki gibi bir savaş ve saldırı anında kullanılan “nefes nefese kalan atlar” biçiminde olmalı. Yine Kur'ân'ın ilk muhataplarına göre, her bir kabilenin ya bizzat kendisinin gerçekleştirdiği, ya da maruz muzdarip olduğu aşağılayıcı saldırıların ürkütücü manzarası elbette binilen atlar üzerinde olmaktadır ve bunlar da açıkça bilindik olaylardır. Dolayısıyla kesinlikle reddettikleri haşir hakkında inkârcıları bilgilendirmek için bu tanıdık fotoğrafı kullanmak bundan daha etkileyici bir tarzda olamazdı. Manzaranın daha iyisi bir yemin formunda sunulmakta, bu da onu azami miktarda dikkat çeken ilave unsur yapmaktadır. İşte bu, Bintü'ş-Şâti'nin “sanatsal beyan” diye isimlendirdiği şeydir. İman esaslarını iletmede Kur'ân'ın bu tarzın etkili bir metod olacağını itibara alması gayet anlamlıdır. Bu da sıkça görülmektedir.

Bintü'ş-Şâti' ısrarla yaptığı gibi yeminin nesnesinin yüceltilmesine duydukları hayranlık nedeniyle diğer müfessirleri sadece eleştirmekle yetinmeyip, “nâziât” ifadesinin “melekler” anlamına geldiğini söylemekle de en makul görüşü çürütmek istiyor. Abdülhalîm'in onun aksine iddiada bulunmasına rağmen, o yine de bu görüşü

⁵⁶ Bkz.: Y.a.g.e.

⁵⁷ Bkz.: Bintü'ş-Şâti', *Tefsîr*, s. 90.

“uygun yemin” olarak yorumluyor. “Çünkü tıpkı kıyamet saatinden kaçınılamayacağı gibi bu da kaçınılamayacak korku dolu bir olaydır.”⁵⁸ Böylece Bintü’ş-Şâti’ şu tespiti yapmaktadır: Öncelikle Kur’ân’ın maddî, bildik ve tanıklık edilmiş (mâddî, me’lûf, meşhûd) fenomen üzerine inşa etme şeklindeki mantıklı yaklaşımı, sonra bilinmeyen ve tanık olunmayan bölgeye geçiyor olmasından yola çıkılınca “nâziât” ifadesi, ölüm anında birilerinin ruhunu kabzedenden melek anlamına muhtemelen gelemeyecektir. Müslümanlarca doğal kabul edilmesine rağmen bu rol yine de metafiziktir ve kimse bu doğrunun inkârcılarını ikna edemez. Ayrıca Kur’ân, haşrin isbatı için melekler argümanını çok az kullanmaktadır. Çünkü eğer inkârcılar melekleri ölümün vasıtaları olarak kabul ederlerse, önceki görüşün ahirete ve haşre inanmada bir önceliği olurdu.⁵⁹

Abdülhalîmle yukarıdaki ilgili atıf, diğer görüşün ne kadar makul olduğunu göstermektedir. Ayrıca Neuwirth’i⁶⁰ hatırlatan önceki görüş Bintü’ş-Şâti’nin bugüne kadarki sanatsal beyânıyla örtüşmemekte fakat, atların sembolik beyân olarak kullanımıyla aynıdır. Abdülhalîm şöyle demektedir:

“Başka bir yorum onların (nâziât) düşmanın kalbine korku salarak askerî bir sefere giden atlar olduğu yönündeki yorumdur. Bu tablodaki anilik ve korku hissi, dünyanın sonundaki anilik ve şok ile bütünleşen sembolik bir katkıdır.”⁶¹

Son olarak, Bintü’ş-Şâti’ kendi görüşünün sadece Kur’ân’ın amacına yakın olduğuna inanmamakta, aynı zamanda bu yorumun müteakip ayetleri daha pürüzsüz ve kolay anlaşılır hale getirdiğine de inanmaktadır.⁶²

(d) لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ

“Bu beldeye yemin olsun. Ve sen (ey Peygamber) bu şehrin sakinisin” (Beled, 90/1-2).

Başında olumsuzluk edatı “lâ” bulunan yeminler Kur’ân’da ne nadiren bulunurlar, ne de Arapça’da sıra dışıdır. Ele aldığımız bu ayet, kendisiyle sûre başlayan iki yerden birisidir (Beled, 90/1; Kıyamet, 75/1). Başında olumsuzluk “lâ”sı bulunan sekiz ayet vardır.⁶³ Burada Allah’ı asla yemin etmeyi kastetmeyen biri olarak tasvir eden az sayıda müteakip yorumdan başka, baskın dahilî delil bu yeminin olumlu doğasını desteklemektedir. Yine de bu tarz yeminlere yönelik açıklamalar, vurgu (te’kîd) veya yüceltme (ta’zîm) ifadesi ile örtüşmektedirler.⁶⁴

Ancak Bintü’ş-Şâti’ye göre yeminin hem yapısı (uksimü yerine lâ uksimü ifadesi) hem de seçilen sözcük (uhlifü yerine uksimü ifadesi) için biraz daha edebî

⁵⁸ Abdülhalîm, çeviri, *The Qur’ân*, Oxford, Oxford University Press, 2008, s. 407, note ‘a’.

⁵⁹ Bkz.: Bintü’ş-Şâti’, *Tefsîr*, s. 91.

⁶⁰ Bkz.: Neuwirth, “*Images*”, s. 7.

⁶¹ Abdülhalîm, çeviri, *The Qur’ân*, s. 407, note ‘a’.

⁶² Bkz.: Bintü’ş-Şâti’, *Tefsîr*, s. 92.

⁶³ Kendisiyle sûre başlamayan altı ayet şunlardır: Vâkıa, 56/75; Hâkka, 69/38; Meâric, 70/40; Tekvîr, 81/15; İnşikâk, 84/16.

⁶⁴ Bkz.: Bintü’ş-Şâti’, *Tefsîr*, s. 147.

imalar vardır. Uksimü (yemin ediyorum) ifadesi yerine lâ uksimü'yü (bu ifade tam olarak; yemin etmiyorum demektir) kullanmanın güzelliği fazlaca vurgu yapmak amacına matuf değildir (burada öyle kastedilmiş olduğuna inanılsa da). Bu durumda ayırık ifade (sırru't-ta'bîr) ile birlikte edebî bir araç olarak bu tarz bir yemin kullanmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Sonunda sıradan bir yemin bazı şeyleri bir dereceye kadar vurgulamasına rağmen, olumsuz yemin de aynısını yapmaktadır. Buna ilaveten olumsuz yemin, ilgi uyandırmak ve en yüksek iknayı gerçekleştirmek sûretiyle daha fazla dikkat çekmek için etkili bir mekanizma olarak işlev görmektedir.⁶⁵

Öte yandan ahlifü (yemin ederim) yerine uksimü (yemin ederim) ifadesinin kullanılması Bintü's-Şâti'nin Kur'ân çalışmalarına mühim katkılarından birisine tam da uymaktadır. Onun el-İ'câzü'l-Beyânî li'l-Kur'ân adlı eserinde Kur'ân'da kullanılan her kelimenin, başka bir kelimeyle ifade edilemeyecek özellikteki manaları iletmek olduğunu idda etmektedir.⁶⁶ Başka bir deyişle, filolojik olarak eşanlamlı olan kelimeler Kur'ânî çerçevede birbirlerinin yerine kullanılamazlar. Bu, yorumlama amaçlarıyla ilgili olarak doğru kabul edilebilir. Fakat bu bahsedilen kelimelerin asıl amaçları daima farklı kalmakta ve Kur'ân tarafından kastedilen daha derin manaları iletmektedir. Örneğin; hem filolojik olarak, hem de alışıla geldiği gibi uksimü ile uhlifü kelimelerinin eşanlamlı olduklarını düşünüp onları "yemin etmek" şeklinde tercüme etmek kolaydır. Fakat Bintü's-Şâti' bu yemin için sadece uksimü'nün uygun olmasına yönelik birkaç sebep saymaktadır.⁶⁷

Bunlardan birincisi: O, ahlifü ve türevlerinin Kur'ân'da 12 defadan daha fazla yer bulan h-l-f kökünden türediğine dikkat çekmekte, istisnasız bunların tamamı gerçek ya da gizli bir yemin bozma (el-hıns bi'l-yemîn) ile birlikte yer almaktadır. İkincisi: Bu on iki yerdeki yeminlerin tamamına bir göz atıldığında görülecektir ki; onlardan hiçbirisi açık ve net bir şekilde (el-kasem billâhi sarâhaten, örnek: Nisâ, 4/62; Tevbe, 9/42; Kalem, 68/10) Allah tarafından edilmekte olan bir yemin için kullanılmamaktadır. Üçüncüsü: Allah, fiillerin hiçbirinin öznesi (fâil) olarak sunulmamakta, aksine bu rolü "diğer insanlar" (genellikle kâfirler ve münâfıklar) gerçekleştirmektedirler.⁶⁸

Diğer taraftan uksimü ifadesinin kullanıldığı sekiz yerin hepsinde, özellikle olumsuz lâ'nın başa geldiği yerlerde, fiillerin doğrudan öznesi Allah'tır. Yine de uksimü'nün fâili olacak şekilde Allah lafzı ile birlikte kullanılmadığı istisnâî durumlarda (Müslümanlar, kâfirler ve/veya münâfıklar olabilir) kelime, h-l-f ile birlikte olan kullanımın aksine ne başına lâ almıştır ne de bir yemini bozmayı ifade etmektedir. Bu yüzden her iki terimin Kur'ân'daki kullanılışlarını alt alta sıralayarak Bintü's-Şâti' şöyle bir sonuç çıkarmaktadır: "el-Hilf kelimesini kullanarak yemin

⁶⁵ Bkz.: Y.a.g.e., s. 147.

⁶⁶ Bkz.: Âişe Abdurrahmân Bintü's-Şâti', *el-İ'câzü'l-Beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm: ve Mesâilü İbni'l-Ezrak*, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, 1987, s. 508. Ayrıca bkz.: Issa J. Boullata, "Modern Qur'ân Exegesis: A Study of Bint al-Shâti's Method", *The Muslim World*, c. 62, no. 2, 1974.

⁶⁷ Bkz.: Bintü's-Şâti', *Tefsîr*, s. 149.

⁶⁸ Bkz.: Y.a.g.e., s. 149.

etmeyi açıklamak hiç de kolay olmayacaktır (lâ yehûnü ebeden). Çünkü Kur'an'ın her iki kullanması (sâniu'l-Kur'ân fihimâ), aralarında bulunan ince bir farka (fark dakîk) işaret etmektedir, ki bu da eşanlamlı görülmelerine yönelik söylenecek bir şeylerin olduğunu göstermektedir. Başka bir fark da Arapça'nın anlaşılması (fıkhü'l-Arabiyye) ile desteklenmektedir.⁶⁹

Bintü'ş-Şâti', hem yemin etmek hem de yemin bozmak için kullanılan el-hıns ile el-hılf yapısı arasında, yine el-hılf ile el-kasem kelimeleri arasındakinden daha fazla benzerlik olduğunu da iddia etmektedir. Bintü'ş-Şâti' modern alimler arasındaki bu özel eğilimin en sesli savunucu olarak kabul edilmesine rağmen, Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Ebû'l-Kasım el-Huseyn b. Mufaddel er-Râğıb el-İsfehânî (ö. 425/1034) ve Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi klasik alimler de kelimelerin Kur'ânî kullanımlarında tam eşanlamlılık bulunmadığı hususuna çok vurgu yapmışlardır.⁷⁰

Ele aldığımız sûredeki yeminin nesnesinin "Mekke Şehri" olduğunda alimler hemfikirdirler. Bu görüşe katılan Bintü'ş-Şâti', ilgili ayette ifade edilen şehrin Mekke olduğunu el-beled kelimesindeki belirlilik takısı olan el'den değil de, gerek bağlamdan (siyak: burada ve başka yerde) gerekse işaret zamirinden (ismü'l-işaret) anlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Çünkü ikisi bu sûrede olmak üzere hâze'l-beled ifadesi Kur'ân'da dört yerde (Beled, 90/1-2; İbrahim, 14/35; Tîn, 95/3) geçmektedir ve bunların her birinde de kastedilen şehir Mekke'dir.⁷¹ Kur'ân'ın 14. sûresinde bağlam, aynı tarzda ifade edilen diğer üç ayettekinden daha spesifik olmasına karşın, bunlar kastedilen şehrin Mekke olduğu iddiasını güçlendirmektedirler.

Ancak bu, uzlaşmanın çıktığı yerdir. Ulema, ayetteki yeminin nesnesi olarak kabul edilmeye değer hale getirilen bu özellikleri yüceltmeye yönelik en iyi açıklamayı yapabilmek için birbirlerine üstünlük kurmaya çalışırlar, Mekke lafzının nesne olarak kullanılmasının nedeni hala çok tartışmalı bir durum olarak kalmaktadır.⁷² Bintü'ş-Şâti' bu durumda ez-Zemahşerî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Gırnâfi (ö. 745/1344) ve Abduh'dan yine de alıntılar yapmaktadır. Fakat sonunda onların eğilimlerini önemsemezken, Mekke'den, kendine has özellikleri nedeniyle Allah'ın yemin etmesini gerekli kılan Peygamber ikametgâhı olarak söz eder.⁷³ Son olarak, Mekke'nin faziletinin ve yüceliğinin onu yemin edilmeye değer kıldığını inkâr etmemesine rağmen Bintü'ş-Şâti' alimlerin yeminin nesnesinin fazileti yerine (edebî imalarıyla birlikte) yeminin stiline odaklanmalarını tercih etmektedir.

⁶⁹ Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 149.

⁷⁰ Bkz.: Muhammed Abdurrahmân eş-Şâyi', *el-Fürûku'l-Lügaviyye ve Eseruhâ fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad, Mektebetü'l-Ubeykân, 1993. Bazı alimlerin eşanlamlı olduğunu düşündükleri, farklı manalara sahip olduğuna inanılan belli kelimelerin daha fazla örnekleri için bkz.: aynı eser, s. 215-299.

⁷¹ Bkz.: Bintü'ş-Şâti', *Tefsîr*, s. 151.

⁷² Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 151-155.

⁷³ Bkz.: *Y.a.g.e.*, s. 154.

“Sanatsal beyân” motifi çok anlaşılabilir, tartışmasız ve çarpıcıdır. Fakat, ifadelerine ve sözlerine bakıldığında Kur'ân'ın çoğu yeminlerini seci'den başka bir şey tam olarak açıklamıyor.⁷⁴ Dolayısıyla, -bulunmaz bir açıklama olmamasına rağmen- yeminin nesnelere yüklenmesi, onların faydalı ve önemli oldukları fikri Kur'ân'ın “sanatsal beyân” fikri yanı sıra sürdürülmelidir.

(iii) Yemin İfadesi (Muksem Aleyh)

Bu, iletilmesi gerekli acil mesajdır ve yemin onun için yapılırdır. Bir yemin genellikle dikkat çekmek ve ifadeye vurgu yapmak demektir. Dolayısıyla onun (yemin ifadesinin) yeminin önemli bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Müslüman alimler ve Batılı bilginler genellikle Kur'ân'ın ilk bölümlerinin Allah'ın birliği, resüllere iman, ilk resüllerin getirdiği kitapların yanı sıra Kur'ân'a da iman ve Ahirete iman (bunlar temel inançları olarak da bilinir) ile ilgili olduğunu kabul etmişlerdir. Hepsinden ziyade, etkili olabilme eğilimini en iyi gösterecek olan Kur'ân'ın ilettiği mesajların beraberindeki güç ve yaratıcılıktır. Sonuç olarak, dilsel strateji ve tarzların yanı sıra görünen ve görünmeyen kinâye türlerinin hepsi mesajları güçlü kılmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu temel mesajları oluşturma yollarından birisi onların “yeminlerin ifadeleri” olarak açıklanmasıdır. Diğer bir deyişle yeminler bu mesajları iletmek için kullanılmışlardır.

İlk olarak, Allah'ın birliğini tasdik etmekle ilgili, Sâffât, 37/1-3. ayetlerdeki yeminin ardından hemen şöyle bir açıklama gelmektedir: **إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ رَبُّ السَّمَوَاتِ** “Gerçekten, Rabbiniz bir'dir. O göklerin, onların arasındakilerin ve bütün gündeğumlarının rabbidir” (Sâffât, 37/4-5).

Kur'ân'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağdaşlarının çoğunluğu tarafından reddedilen en önemli mesajının Allah'ın birliği meselesi olduğu için ona vurgu yapmamız gerekmektedir. Kur'ân'ın bu vurguyu şüphesiz olarak yaptığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Hem ifadenin kendisi, hem ifade ile yeminler arasındaki bağlantı fevkalade açıktır. Her şeyden önce, Kur'ân bir olan Allah'ın uhdesindeki bir kısım görevleri gerçekleştiren varlıklar olarak tanımlanan meleklerle yemin etmektedir (ki Araplar ruhanî varlıkların bütün güçlere sahip olduğuna inanmaktaydılar): “Sıra sıra dizilen (melek)lere, kınayarak serzenişte bulunanlara ve Allah'ın adını söyleyenlere yemin olsun” (Sâffât, 37/1-3). Bu tanımlayıcı yeminin ardından -ki bu yemin meleklerin Allah'a kulluklarını ifade eden bir yemindir- yeminin gerçek ifadesi Allah'ın bir olduğunu, evrendeki her şeyin rabbi olduğunu tasdik etmektedir. Öte yandan cümlenin içinde dilsel bir formül olarak inne ve lâm (**إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ**) gibi iki adet vurgu unsuruna yer verilmiştir. Daha sonra bu ifade “göklerin ve yerin rabbi ve

⁷⁴ Örneğin: **وَالنِّينِ وَالرَّيْتُونَ وَطُورِ** (Tânîk, 86/1); **وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ** (Mürselât, 77/1-2); **وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا** (Tin, 106/1).

bunların arasında bulunanları rabbi ve bütün gündeğumlarının rabbi" (Sâffât, 37/5) olarak tasvir edilen Allah'ın ilave vasıflarıyla desteklenmektedir. Bu yolla iletilen bir mesaj esas itibariyle etkili olacağı anlamına gelmektedir. Kur'ân'ın doğruluğu İslam inancının büyük esasıdır ve birkaç yemin cümlesi de bunu oluşturmak içindir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bütün peygamberlik mesajı da Kur'ân'ın Allah'tan gelen gerçek bir vahiy olduğu ve onun insanlara rehberlik eden ilahî bir mesaj içerdiği tezine dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çağdaşlarının çoğu, İslam inancının bu görüşünü şiddetle reddettiler. Onların bazıları Kur'ân'ın muhtevasına şaşırıp kaldılar. Ancak Kur'ân'ın çok defa ifade ettiği gibi, bazı bilginlerden yardım almak sûretiyle Muhammed Peygamber (s.a.v.)'in o kitabı bizzat kendisinin tasarladığına yönelik şüpheler de taşıyan nice Araplar mevcut idi (bkz.: Furkân, 25/4). Bu konu gizli değil, aksine bazı önde gelen Batılı bilginler tarafından da vurgulanmaktadır.⁷⁵ Böyle bir şüphe uyandırıldı, ancak sonunda Arap şiir ve kehânet çevresi tarafından mazur görüldü. Bu şüpheyi gidermek ve İslam inancını net bir ifade ile vurgulamak için Kur'ân şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz o yüce Kur'ândır... O, alemlerin rabbi tarafından gönderilmiştir" (Vâkıa, 56/77-80). Bu ifadeler şöyle bir yeminin ardından gelmektedir: "Yıldızların konumlarına yemin ederim. Eğer bilerseniz aslında o gerçekten büyük bir yemindir" (Vâkıa, 56/75-76).

Kur'ân'daki bütün yeminlerin içinde bu sonuncusu yukarıda görüldüğü gibi konuyu açmaya en uygun olanıdır. Burası, önem atfedilen ve faziletli kabul edilen yeminin nesnesine bakmaksızın, Kur'ân'ın şartsız olarak yeminin kendisine dikkat çektiği belki de tek yerdir. Bu münasebetle yeminin sadece kullanımını ortaya koymuyor, aynı zamanda onun iletişimdeki önemini de tanıtmış oluyor **وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ** "Eğer bilerseniz aslında o gerçekten büyük bir yemindir." İşte yemin ve ona dikkat çekme, Kur'ân'ın doğruluğu ile ilgili ifadeyi oluşturmak demektir. Bu doğruluk, Kur'ân'daki yeminlerin etkili kullanımı hakkındaki bir bölüme başlangıç yapan kişi için dikkat çekici bir durum oluşturmaktadır.

Allah'ın peygamberlerine (s.a.v.), özellikle Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman etmek Kur'ân'ın temel mesajlarıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın elçisi olduğuna dair iddiası Araplar için inanılmaz bir şey idi. İster toplumsal ister dinî temele dayalı olsun, onların inkârı güçlü ve hatta bazen öldürücü idi. Kur'ân, okuyucusuna bu konuyu çevreleyen belîğ bir anlatım içinde bir takım bilgiler sunmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlik iddiasını yalanlamak Kur'ân'ın ve diğerlerinin yalanlanmasıyla eşit olmaktadır. Buna ilaveten Mekkî sûrelerin çoğundaki retorik bu eşitliğe ve farksızlığa uymaktadır:

"Biz bu Kur'ân'da insanlara her örneği sergiledik, fakat insanların çoğu yine de inkârda ısrar ettiler. "Bizim için yerden bir pınar fışkırmasını sağlasan; senin hurma ve üzüm bahçelerin olsa aralarından gürül gürül ırmaklar akıtsan; iddia ettiğin gibi gökyüzünü parçalar halinde

⁷⁵ Bu konu üzerine daha ayrıntılı zihinsel tartışma için bkz.: Bell, *Introduction to the Qur'ân*.

üzerimize düşürsen; kendileriyle yüzleşmeden önce Allah'ı ve melekleri yanımıza getirsen; altından bir eve sahip olsan; göğe çıksan ve okuyacağımız bir kitap (yazılı sayfalar) indirsen bile sana (Muhammed'e) asla inanmayacağız." dediler. De ki: "Rabbimi tenzih ederim! Ben beşer bir resülden başka bir şey miyim?" Kendilerine hidayet geldikten sonra insanları buna inanmamaktan alıkoyan şey, onların şöyle demeleridir: "Allah, bir insanı mı resül olarak gönderdi?" (İsra, 17/89-94).

"İnkârcılar dediler ki: "Bu, olsa olsa ancak başka bir topluluktan yardım alarak uydurduğu bir yalandır." Böylece onlar büyük bir zulüm içinde oldular ve yalan söylediler. Yine onlar şöyle dediler: "Söyledikleri kendisi için yazdırtmış olduğu ve sabah akşam kendisine dikte ettirilen önceki nesillerin efsanelerinden başka bir şey değildir." De ki: "O, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah tarafından indirilmektedir. Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir." "Bu ne biçim peygamber! Yemek yiyor ve çarşı pazarda dolaşiyor. Yanında bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte uyarıcılık yapmalı değil miydi? Ya da ona bir hazine verilse; veya yiyeceği bir bahçesi olsa." Zulmedenler şöyle dediler: "Siz büyülenmiş bir adamın peşine düşmüşsünüz." (Furkân, 25/4-8).

Bu ayetler Hz. Muhammed (s.a.v.)'in risâletini vurgulamanın Kur'ân için ne kadar önemli olduğuna dair açık bir zemini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın gerçekleştirdiği yemini (Yasin, 36/1-3) takip eden şu ifadeler herşeyi açıklamaktadır: "Sen gerçekten resüllerdensin, Azîz ve Rahîm olan Allah tarafından bir vahiy ile doğru yol üzere gönderildin" (Yâsîn, 36/3-5). Muhammed Peygamber (s.a.v.)'in gerçekten bir resül olduğu mesajını iletme amacıyla Kur'ân'ın iki manaya da gelen bir üslupla gerçekleştirdiği yeminin -yani, ilk önce reddetti- arkasındaki hikmet devam eden iddiaları etkilemez. Muhtemelen Bintü'ş-Şâti'nin önerdiği ve tam da önemini kazandığı yer olan "sanatsal beyân" burada kafiyeli olarak gelmektedir: يس

وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ "Yâ ve Sîn harflerine; çok hikmetli Kur'ân'a yemin olsun. (Biz şahidiz ki) sen gerçekten resüllerden birisin ve Azîz ve Rahîm olan Allah tarafından bir vahiy ile doğru yol üzere gönderildin" (Yâsîn, 36/1-5).⁷⁶ Ancak yukarıda kastedilen ironi -büyük ölçüde- yeminin nesnesi ile gerçek ifade arasındaki bağlantıya çok fazla dikkat etmeden sadece (yâ sîn) kısmını değerlendiren çoğu Müslüman alimin dikkatinden kaçmıştır.

⁷⁶ Burada Cornell Üniversitesi'nden Dr. Şevket M. Toorawa tarafından yapılan bir tercüme kullanılmıştır. Çünkü o tercümesinde bu ritmi fevkalade güzel sürdürmüştür. Yine de açık ve net olabilmesi için bunu Arapça versiyonundan okumak önemlidir.

SONUÇ

Kur'ân'ın içeriği incelendiğinde, onun, mesajını iletmek için bütün hitabet araçlarını etkili olarak kullandığı görülmektedir. Bunlardan birisi de yeminlerdir. Temel mesajlarının algılanmasının ne kadar önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kur'ân'ın, en güzel yemin tarzlarını kullanmaması ve mesajlarını iletmek için en iyi yaklaşımları sergilememesinin mantıksızlık olacağı da açıktır. Eldeki uygun vasıtaların tümü -en azından- en iyi yaklaşımları kullanmak temas kurmada kuşkusuz etkili bir yoldur.

Bizatıhi yemin etmenin kendisi muhatabı gerekli bir şekilde ikna edemeyebilir. O durumda da etkisiz olarak görülebilir. Fakat yemin etmeyi etkili bir iletişim modeli yapan şey, genellikle onların muhatabın dikkat ve güvenini yakalayabilmeleridir. Yeminler evrensel insan iletişimi sürecinde de çeşitli roller oynamaktadır. Bintü's-Şâti'nin açıklamaları Kur'ân'ın yeminlerinin edebî rolünü göstermektedir. Yeminlerin statülerini, iletişimdeki gücünü ve onları uygun olarak kullanmak sûretiyle etkili bir hitap tarzı oluşturduklarını anlamak da önemlidir. Eğer Kur'ân, temel prensiplerini etkili bir şekilde iletebilmek için yeminlerin ısrarlı kullanımında başarısız olmuş olsaydı, insanlar muhtemelen onun iletişim stilinin beklenen düzeyden yoksun olduğunu düşünürlerdi.